

Ez vagy az? Egy produkciós kísérlet eredményei

Tóth Enikő

DE Angol-Amerikai Intézet

Összefoglaló

Tanulmányomban egy produkciós kísérlet eredményeit mutatom be a magyar főnévi mutató névmások exoforikus használatáról. A kísérletben, egy online feleletválasztós tesztben, három tényező – a beszélőtől való relatív távolság (közel/távol), a vizuális közös figyelmi jelenet (megléte/hiánya) és a rámutató gesztus (jelenléte/hiánya a beszélő részéről) – hatását vizsgáltam a főnévi mutató névmások megválasztására. Mindhárom változó befolyásolja a névmások használatát, vagyis az eredmények megerősítik azt a feltevést (vö. Peeters–Azar–Özyürek 2014; Peeters–Özyürek 2016), hogy a főnévi mutató névmások használata nem egy egocentrikus, a beszélőhöz lehorgonyzott folyamat, hanem a beszélő és a hallgató közös interakciójaként jellemezhető, dinamikus tevékenység.

Kulcsszavak: deixis, mutató névmás, exoforikus használat, távolság, közös figyelmi jelenet, rámutató gesztus, kísérletes pragmatika

1. Bevezetés

A főnévi mutató névmások használata igen elterjedt a köznapi nyelvhasználatban, és nyelvek közti viszonylatban is univerzálisnak tekinthető. A nyelvek többségében (Diessel 1999), ahogy a magyar nyelvben is, két főnévi mutató névmást különböztethetünk meg. Ahogyan arra Dömötör (2012) is rámutat, a magyar nyelvben a palatális-veláris fonológiai megkülönböztetés a hagyományos értelemben vett, a beszélői nézőponttól számított közelre (*ez, ezek*), illetve távolra (*az, azok*) való utalásra reflektál (l. még a magyarról Laczkó (2003; 2008), a demonstratívumok hangszimbolikájáról általában Traunmüller (1996)). A magyar főnévi mutató névmások önállóan is képesek ellátni referenciális funkciójukat, például *ez, ezek*, vagy módosíthatnak egy főnévi kifejezést is. Az utóbbi esetben a névmás is felveszi ugyanazokat a toldalékokat, mint a főnévi kifejezés: *ez-t a narancs-ot*. Ez a tanulmány csak ezekkel az előfordulásokkal foglalkozik, amit Laczkó (2003) nyelvileg kifejtő előfordulásnak, Egedi (2015) determinánsduplázásnak nevez.

Pragmatikai szempontból a kétosztatú névmási rendszerrel bíró nyelvekről először azt feltételezték, hogy a névmások megválasztása a beszélőtől számított relatív távolság függvénye, vagyis a magyar nyelvben a palatális változatot a beszélőhöz közel elhelyezkedő, míg a veláris alakot a beszélőtől távol elhelyezkedő entitásokra való utaláshoz használjuk (Laczkó 2003). A közelmúltban végzett empirikus kutatások eredményei a hagyományos megközelítést azonban több szempontból is megkérdőjelezték (l. többek között Piwek–Beun–Cremers 2008; Enfield 2009; Jarbou 2010; Stevens–Zhang 2013; Peeters–Azar–Özyürek 2014). Például

Peeters–Özyürek (2016) amellett érvel, hogy a főnévi mutató névmásokat a hétköznapi nyelvhasználatban gyakran használjuk a beszélő, a hallgató és a referált entitás közti közös figyelmi jelenet létrehozására, ami azt jelenti, hogy a főnévi mutató névmások használata nem írható le adekvát módon anélkül, hogy ne vennénk tekintetbe a beszélőnek azon vélekedéseit, amik a hallgatónak a referált entitásra vonatkozó tudására irányulnak.

Ezt a nem beszélő-centrikus feltevést a megfigyelésen alapuló vizsgálatok is megerősítették, amikor rámutattak arra, hogy a beszélő és a hallgató figyelmi jelenetének fókuszában a szándékolt referens áll. Enfield (2009) a különféle nonverbális jegyek – gesztusok, a tekintet irányultsága, a testtartás – fontosságát is kiemeli. Clark és Bangerter szintén a beszélő és a hallgató együttes részvételének szerepét hangsúlyozzák a referálás folyamatában, ahol „a beszélő kezdeményezheti a referálás folyamatát, azonban számít a hallgató aktív részvételére is”¹ (Clark–Bangerter 2004: 45). Clark–Bangerter (2004) arra is felhívja a figyelmet, hogy a deiktikus referálás gyakran nem lenne teljes valamilyen, a beszélő által adott, látható vagy hallható jelzés nélkül; ennek prototipikus esete a rámutató gesztus használata. Ezzel összhangban a deiktikus kifejezések használatának fontos funkciója az, hogy ráirányítsa a hallgató figyelmét a referált entitásra, illetve segítse a hallgatót abban, hogy a referált entitás helyzetét azonosítani tudja (erről bővebben l. Clark 1996; Diessel 2006; 2012). Összefoglalva, a fentiek alapján amellett érvelhetünk, hogy a hagyományos egocentrikus megközelítés, ahol csak a beszélő és a beszélőtől való relatív távolság játszik döntő szerepet, túl egyszerű, és önmagában nem alkalmas arra, hogy adekvát módon írja le a főnévi mutató névmások használatát a hétköznapi kommunikációban.

Tanulmányomban egy produkciós kísérlet eredményeiről adok számot, amelynek a célja az volt, hogy a hagyományos, a beszélőtől való relatív távolság szerepe mellett két új tényező szerepét is megvizsgálja a magyar főnévi mutató névmások megválasztásában. A vizsgált faktorok, amelyeket részletesebben a 3.2. részben írok le, az alábbiak:

- relatív távolság (közel/távol) a beszélő és a referált entitás között;
- a beszélő, a hallgató és a referálni kívánt entitás közötti közös figyelmi jelenet (*joint attention*) megléte illetve hiánya;
- a beszélő részéről a szándékolt referensre mutató gesztus jelenléte vagy hiánya.

A dolgozat felépítése a következő. A 2. rész áttekinti a magyar főnévi mutató névmások használatáról szóló releváns irodalmat, majd perspektívába helyezi az itt bemutatandó produkciós kísérletet. A 3. rész részletesen ismerteti a kísérlet menetét és eredményeit, a 4. rész pedig egy összefoglalást tartalmaz.

¹ „speakers may initiate the process of referring, but they count on the active participation of their addressees”

2. Elméleti háttér

Általában véve elmondható, hogy a deiktikus elemek, így a főnévi mutató névmások értelmezése is nagymértékben kontextusfüggő. Tulajdonképpen a főnévi mutató névmások egyfajta hidat teremtenek a nyelv és a világ között akkor, amikor direkt módon referálnak a nyelven kívüli valóságra, a fizikai kontextus elemeire. A főnévi mutató névmások ezen használatát exoforikusnak nevezzük (Levinson 2004), és (1) segítségével illusztrálhatjuk:²

- (1) Tegnap vettem *ezt a könyvet*.

A fenti megnyilatkozást a kommunikáció során vélhetően rámutató gesztus használata is kíséri, ebben az esetben tehát exoforikus, gesztussal kísért használatról beszélünk. A tanulmány hátralévő része a főnévi mutató névmások használatának ezen altípusával foglalkozik.

Ahogy korábban említettem, a kétosztatú névmási rendszerrel bíró nyelvekben a főnévi mutató névmások használatát tradicionálisan egocentrikusként és a beszélőhöz lehorgonyzottként jellemezték (Peeters–Özyürek 2016). A magyar nyelvben is adott beszédhelyzetben adott entitásra való utaláskor a palatális és a veláris alakváltozatok közötti választást többnyire a szándékolt referensnek a beszélőtől való relatív távolságával magyarázták, anélkül hogy a hallgató (beszélőhöz viszonyított) helyzetét vagy a hallgatónak a referált entitásra vonatkozó előzetes tudását, vélekedését figyelembe vették volna (vö. Laczkó 2003; 2008). Nyelvközi viszonylatban azonban számos példa mutatja, hogy ez a megközelítés nem képes a főnévi mutató névmások exoforikus használatának minden aspektusát megragadni:

- (2) (Talmy 2000: 25)
This planet is smaller than that planet.
'Ez a bolygó kisebb, mint az a bolygó.'
- (3) (Scott 2013: 58)
Dentist: Does *this one* hurt? Patient: Yes, it's *that one*.
'Fogorvos: *Ez a foga* fáj? Páciens: Igen, *az*.'

(2) esetében a referált entitások nyilvánvalóan nincsenek közel a beszélőhöz, míg (3)-ban a páciens névmáshasználata nem motiválható a fognak a beszélőtől való fizikai távolságát alapul véve.

A hagyományos megközelítést a kurrens, megfigyelésen alapuló, illetve a kísérletes kutatások eredményei is megkérdőjelezték. Például Enfield (2009) lao nyelven³ folyó természetes interakciók videofelvételeinek elemzése során arra a következtetésre jutott, hogy a lao nyelv két demonstratívuma közül egyik sem közvetít információt a beszélőtől való relatív távolságról. Enfield (2009) amellet érvel, hogy a távolság helyett más tényezők játszanak fontos szerepet a demonstratívumok közötti választáskor, például a hallgatónak a referált entitáshoz viszonyított helyzete a beszédhelyzetben, illetve a referált entitás láthatósága (vagy a beszélő,

² A deixisről általában, illetve a magyar főnévi mutató névmások használatáról bővebben I. Tátrai (2017).

³ A lao nyelv is a kétosztatú rendszerek közé tartozik.

vagy a hallgató szemszögéből) egyaránt döntő faktorok. Jarbou (2010) jordániai arab nyelvű megnyilatkozásokat figyelt meg a hétköznapi kommunikáció során, és azt állapította meg, hogy a demonstratívumok megválasztása egy dinamikus, interaktív folyamat eredménye, amelyet „a beszélőnek a hallgató azon képességeire vonatkozó észlelései vezérlelnek, hogy a hallgató mennyire képes a referált entitás érzékelhető jegeit azonosítani a beszédhelyzetben”⁴ (Jarbou 2010: 3095).

A főnévi mutató névmások megválasztásával foglalkozó kísérletes munkák szintén arra mutatnak rá, hogy a hagyományos megközelítés nem kielégítő. Azonban ezeknek a kísérletes eredményeknek az áttekintése előtt nyomatékosítani szeretném azt, hogy a kísérletes tanulmányok között is előfordulnak olyanok, amelyek, legalábbis részben, megerősítik a távolság mint döntő faktor szerepét. Ugyanakkor az is körvonalazódni látszik, hogy a távolság mellett más, egyéb tényezők is fontosnak tekinthetők, továbbá bizonyos faktorok interakcióba is lépnek egymással, vagyis a beszélőtől való relatív távolság csak egy a meghatározó szerepű tényezők között.

Például Coventry–Griffiths–Hamilton (2014) az angol főnévi mutató névmások használatára vonatkozó kísérletsorozata alapján megállapítja, hogy bár a peripersonális vs. extrapersonális térben⁵ a referált entításra történő utalás és a főnévi mutató névmások használata megfeleltethető egymásnak, ezen felül egyéb faktorok, úgymint a tulajdonlás, a láthatóság és az ismertség, szintén fontos szerepet játszanak a névmások megválasztásában. Eredményeiket dióhéjban a következő módon foglalják össze: „az angol főnévi mutató névmások megválasztását több mint egy paraméter befolyásolja”⁶ (Coventry–Griffiths–Hamilton 2014: 63). Piwek–Beun–Cremers (2008) a holland demonstratívumok megválasztását tesztelte egy ún. kontrollált dialógus játék keretein belül. Tanulmányukban amellet érvelnek, hogy a kétféle (közelre illetve távolra mutató) demonstratívum közötti választás a holland nyelvben dinamikus és akcióorientált megközelítésben jellemezhető, mégpedig „a kettő közti különbség abban rejlik, amit a beszélő tesz, vagyis abban az erőben/intenzitásban, amivel a beszélő a hallgató figyelmének irányítására törekszik”⁷ (Piwek–Beun–Cremers 2008: 715). Hasonlóan, Stevens–Zhang (2013) az eseményfüggő potenciált (ERP) mérő kísérletében arra következtet, hogy az angol demonstratívumok exoforikus használatának leírására a hagyományos, beszélőhöz lehorgonyzott megközelítés túl egyszerű, és azt hangsúlyozza, hogy a beszélő és a hallgató közötti közös tekintetirányulást is figyelembe kell venni. Még pontosabban, Stevens–Zhang (2013) megmutatta, hogy amikor a hallgató nyilvánvalóan nem néz arra az entításra, amire a beszélő utalni kíván, vagyis amikor a beszélő, a hallgató és a szándékolt referens között még nem jött létre a közös figyelmi jelenet, akkor a demonstratívum használata azt a célt szolgálja, hogy a hallgató figyelmét irányítsa, és a közös figyelmi jelenet kialakulását elősegítse.

⁴ „the speaker’s perceptions about the addressee’s ability to identify perceptible features of a referent in context”

⁵ A peripersonális vs. extrapersonális tér megkülönböztetése Kemmerer (1999) tanulmányában jelent meg, bővebben l. a 3.3. részben.

⁶ „demonstrative choice in English is affected by more than a single parameter”

⁷ „the difference between the two lies in what the speaker is doing, i.e., the force/intensity with which s/he directs the attention of the addressee”

Peeters–Azar–Özyürek (2014) holland nyelvű kísérlete is azt a kérdést vizsgálta, hogy a beszélgetőpartnerek hogyan referálnak egy, a közvetlen fizikai környezetükben elhelyezkedő entitásra. A kísérlet során a résztvevőknek eltérő vizuális stimulusokat mutattak, amelyekkel referáló kifejezéseket (demonstratívumot vagy határozott/határozatlan névelőt tartalmazó főnévi kifejezést) elicitáltak kontrollált módon. Három változó hatását vizsgálták, amelyek a következők voltak:

- a fentebb bemutatott kísérletekkel összhangban a beszélgetőpartnerek és a referálni szándékolt entitás között meglévő közös figyelmi jelenet;
- a beszélőtől való fizikai távolság (ahogy láttuk, azon elméleti fenntartások ellenére, amelyek megkérdőjelezik a távolság mint tényező döntő szerepét, az anyanyelvi beszélők többsége erős intuícióval bír a relatív távolság hatásáról a demonstratívumok használatára nézve (vö. Stevens–Zhang 2013);
- a beszélő részéről rámutató gesztus jelenléte, illetve hiánya.

Peeters–Azar–Özyürek (2014) vizsgálódásainak egyik legfontosabb eredménye az, hogy a közös figyelmi jelenet kialakítása fontos tényező lehet a holland demonstratívumok közti választáskor, hiszen a résztvevők gyakrabban használták a távolra mutató névmást, amikor a referált entitás a beszélgetőpartnerek közös figyelmi jelenetének fókuszában volt. Ez arra utal, hogy a beszélő a távolra utaló névmás használatakor tekintetbe veszi azt, hogy a hallgató vizuális figyelme mire irányul, azonban a közelre mutató névmás használatát nem befolyásolta a közös figyelmi jelenet megléte vagy hiánya. Itt érdekes megjegyezni azt, hogy Jarbou (2010) megfigyelésen alapuló munkája éppen az ellenkező következtetésre jut a jordániai arab demonstratívumok használatáról, azaz a jordániai arab anyanyelvi beszélők akkor használták a közelre mutató névmást, amikor a beszélő úgy vélte, hogy a referens a hallgató számára magas perceptibilitással bír (a hallgató szempontjából). A távolság szerepét tekintve, Peeters–Azar–Özyürek (2014) megállapítja, hogy a résztvevők akkor választották a közelre utaló névmást, amikor a referált entitás közel volt a beszélőhöz; míg a távolra mutató névmást akkor preferálták, amikor az entitás vagy a hallgatóhoz közel, vagy mindkét beszélgetőpartnertől egyenlő távolságra, vagy a beszélőtől és a hallgatótól egyaránt messze helyezkedett el. A harmadik változó, a rámutató gesztus jelenléte vagy hiánya a beszélő részéről mindkét demonstratívum használatára hatással volt, ugyanis mindkettőt gyakrabban használták a résztvevők rámutató gesztus jelenlétekor. A szerzők amellet érvelnek, hogy a rámutató gesztus funkciója ennek megfelelően az lehet, hogy világosan kijelölje a hallgató számára azt a teret, ahol a referált entitást keresnie kell. Emellett a szerzők hangsúlyozzák annak fontosságát, hogy ugyanabban a kísérleti dizájnban több mint egy változó hatását szükséges vizsgálni, hiszen a demonstratívumok megválasztása többféle kontextuális faktor kifinomult összjátékának is függvénye lehet.

Dolgozatomban egy olyan kísérlet eredményeiről számolok be, amelyet Peeters–Azar–Özyürek (2014) a holland nyelvre elvégzett kísérlete motivált. Kísérletem kiindulópontja tehát a fentebb ismertetett kísérlet. Vizsgálódásom célja annak felderítése, hogy a magyar főnévi mutató névmások használatát befolyásolja-e a távolság, a közös figyelmi jelenet és a rámutató gesztus jelenléte vagy hiánya, valamint annak feltárása, hogy detektálható-e valamilyen interakció ezen változók között.

3. A kísérlet

3.1. Korábbi kísérletes eredmények a magyar főnévi mutató névmások használatára vonatkozóan

Ahogy már fentebb láttuk, a magyar nyelvben a főnévi mutató névmásnak két alakváltozata van; a palatális *ez, ezek*, illetve a veláris *az, azok*, amelyek hagyományosan a beszélőhöz viszonyított közel-távol kettősséget kódolják (l. például Laczkó 2003).⁸ A mutató névmások megválasztására nézve Laczkó (2008) és Tátrai (2017) is azt az álláspontot képviseli funkcionális-kognitív pragmatikai keretben, hogy „az *ez* a beszélőhöz (a referenciális központhoz) képest valamilyen közelséget jelöl prototipikusan, az *az* valamilyen távolságot, [...] az *ez* egy, a térben a beszélőhöz közel lévő, az *az* egy, a térben a beszélőtől távol lévő valami” (Laczkó 2008: 322).

Ezt az elméleti feltevést Tóth–Csatár–Banga (2014) magyar és holland nyelvre vonatkozó kísérletes eredményei is megerősítik, azzal a megszorítással, hogy a beszélőtől való távolság semleges, azaz nem kontrasztáló kontextusokban bizonyul meghatározó tényezőnek.⁹ Ez azt jelenti, hogy a kísérlet résztvevői semleges kontextusokban a beszélőhöz közel lévő entításokra való utaláskor a palatális, míg a beszélőtől távol lévő entításokra való utalásnál a veláris alakváltozatot preferálták. Semleges kontextusokban Tóth–Csatár–Banga (2014) még egy faktor, az elérhetőség szerepét vizsgálták. Az elérhetőség mint faktor szintén megkérdőjelezi az egocentrikus, beszélőhöz lehorgonyzott elmélet adekvátságát, hiszen az elérhetőség tekintetbe veszi a hallgató perspektíváját is az adott beszédhelyzetben. A tárgyalt kísérletben az elérhetőség munkadefiníciója az alábbi volt (Tóth–Csatár–Banga 2014: 614):

- (i) egy adott entitás *kevésbé elérhető*, ha a beszélő megítélése alapján a hallgató azt újnak, vagy nem vártak érzékeli, azaz a hallgató részéről erőfeszítést igényel a referált entitás azonosítása;
- (ii) egy adott entitás *könnyen elérhető*, ha a hallgató számára már ismert, azaz a referált entitás a beszélő és a hallgató közös figyelmi jelenetének fókuszában helyezkedik el.

A kísérlet eredményei nem igazolták az elérhetőségnek mint tényezőnek a névmások megválasztásában játszott szerepét, sem a magyar, sem a holland nyelvben. Azonban, ahogy arra a szerzők is rámutatnak, az elérhetőség mint fogalom nem jól definiált, az elérhetőségre vonatkozó kísérletes eredmények pedig ellentmondásosnak tekinthetők. Például Piwek–Beun–Cremers (2008) fentebb említett kísérletét elemezve Peeters–Azar–Özyürek (2014) megjegyzi, hogy az elérhetőség (itt a figyelmi jelenet fókusza) definiálása során nem világos, hogy vizuális vagy kognitív

⁸ Itt meg kell azonban említeni, hogy a fenti alakváltozatokon kívül más főnévi mutató névmások is léteznek, amelyeket a leíró grammatikák nyomatékosító szereppel jellemeznek. Nyelvtörténeti szempontból Egedi (2015) tárgyalja a különféle alakváltozatokat.

⁹ A mutató névmások kontrasztáló használatáról l. Meira–Terrill (2005) és Csatár–Tóth (2015). A mutató névmás semleges kontextusban való használatára példa a fenti (1), míg az alábbi példában a névmások kontrasztáló kontextusban való használata jelenik meg:

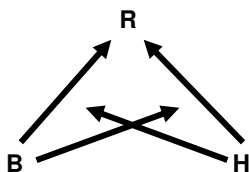
(i) *Ezt kérem, az pedig maradjon a helyén.* (Laczkó 2008: 326)

fókuszról van-e szó, ezen felül, a beszélő és a referált entitás közötti távolság operacionalizálása sem volt kielégítő. Emiatt lehetséges, hogy Piwek–Beun–Cremers (2008) eredményei, miszerint a hollandban a távolság nem döntő faktor, azonban az elérhetőség igen, nem teljesen helytállóak, hiszen feltehető, hogy a távolság és az elérhetőség faktorok tulajdonképpen egymással léptek interakcióba. Ugyanez a kritikai felvetés megfogalmazható Tóth–Csatár–Banga (2014) kísérletének eredményeire is, mivel a hallgató vizuális fókusza expliciten nem szerepel a vizsgált tényezők között, valamint a távolság és az elérhetőség lehetséges interakciójáról sem esik szó. A most bemutatandó kísérlet ezeket a problémákat is szeretné kiküszöbölni annak érdekében, hogy a magyar főnévi mutató névmások megválasztását befolyásoló faktorokról minél teljesebb képet kapjunk.

3.2. Áttekintés

A fentiekből következik, hogy a magyar főnévi mutató névmások két alakváltozata és a beszélőhöz való fizikai proximitás (közelség vs. távolság) közti hagyományos megfeleltetés helytálló, és ez az elméleti feltevés kísérletes adatokkal is megerősítést nyert (semleges kontextusokban). Azonban más nyelvekre vonatkozó kutatások eredményei alapján arra következtethetünk, hogy a kétosztatú rendszerrel bíró nyelvekben más faktorok is meghatározóak lehetnek a névmások megválasztásában (l. például Peeters–Azar–Özyürek (2014) holland nyelvre és Stevens–Zhang (2013) angol nyelvre vonatkozó eredményeit). Tóth–Csatár–Banga (2014) magyar és holland nyelvű kísérlete megmutatta, hogy nem semleges, ún. kontrasztáló kontextusokban a távolság faktort felülírja valamilyen más, a távolsággal versengő faktor, és a távolság önmagában nem képes megmagyarázni a névmások exoforikus használatát. Emiatt elengedhetetlen a távolság szerepének megerősítése, valamint annak vizsgálata is, hogy a távolság milyen más potenciális faktorokkal léphet interakcióba. Dolgozatomban újra megkísérlem tehát a beszélőtől való távolság hatásának a névmások megválasztására gyakorolt hatását alaposabban feltárni.

Kísérletemben a második vizsgált faktor a közös figyelmi jelenet (*joint attention*).¹⁰ A közös figyelmi jelenet három fő részből áll; ezek a beszélő, a hallgató és egy adott entitás (vö. Diessel 2006; Skarabela–Allen–C. Scott–Phillips 2013).

1. ábra

A közös figyelmi jelenet (Skarabela–Allen–C. Scott–Phillips 2013: 7)

Az ábrán egy olyan beszédhelyzet látható, ahol mind a két beszélőpartner (B és H) vizuális figyelme egy adott entitásra, a szándékolt referensre, R-re irányul. Fontos kiemelni, hogy közös figyelmi jelenetről csak akkor beszélhetünk, ha az

¹⁰ Itt fontos megjegyezni, hogy a közös figyelem fent szereplő meghatározása funkcionális-kognitív keretben, pl. Tátrai (2017)-ben, a figyelemirányítással esik egybe.

interakció mindkét résztvevője tudatában van annak, hogy a másik vizuális figyelmé hova irányul, tehát, ha az 1. ábrán bármelyik nyíllal jelölt figyelmi összetevő hiányzik, nem beszélhetünk közös figyelmi jelenetről (l. bővebben Skarabela–Allen–C. Scott–Phillips 2013).

Egy adott interakcióban a beszélő által használt főnévi mutató névmás megválasztását befolyásolhatja az, hogy a produkció pillanatában a referált entitás már a beszélő és a hallgató közös figyelmi jelenetének fókuszában van-e, vagy a közös figyelmi jelenet még nem jött létre teljesen a beszélő, a hallgató és a referálni kívánt entitás között. Itt külön kiemelném, hogy azokban a beszédhelyzetekben, amikor a beszélő és a hallgató szemtől szemben helyezkedik el, mindkét résztvevő részéről nagyobb erőfeszítést igényel a feldolgozás, mint azokban a beszédhelyzetekben, ahol a beszélő és a hallgató egymás mellett van és a fizikai környezetéről közös perspektívával bír (a beszédhelyzetnek a közös figyelmi jelenet létrehozására vonatkozó hatásáról bővebben l. Laczkó (2008) és Laczkó–Tátrai (2012)). A beszédhelyzet résztvevőinek fizikai elhelyezkedése nyilvánvalóan kihat a beszélőtől való relatív távolság érzékelésére is (mind a beszélő, mind a hallgató szempontjából nézve). Tóth–Csatár–Banga (2014) kísérlete az egyszerűbb szituációt tesztelte, amikor a beszélő és a hallgató egymás mellett helyezkednek el. Az itt bemutatandó kísérlet célja a távolság szerepének és annak lehetséges interakciójának vizsgálata szemtől szemben való interakciókban, amikor a közös figyelmi jelenet már vagy létrejött, vagy még nem alakult ki a beszélő, a hallgató és a referált entitás között.

A harmadik faktor a rámutató gesztusok használatára irányul. A főnévi mutató névmások exoforikus használata prototipikus esetben rámutató gesztussal kísért. Azonban, ahogy arra Peeters–Azar–Özyürek (2014) felhívja a figyelmet, Piwek–Beun–Cremers (2008) kísérletében a holland résztvevők mindegyike rámutató gesztussal kísérte a közlelő mutató névmás használatát a kontrollált dialógus játékokban, míg a távolra mutató névmás esetében nem mindig használtak rámutató gesztust. Tóth–Csatár–Banga (2014) magyar nyelvű kísérletében a főnévi mutató névmások használatát mindig rámutató gesztus használata kísérte, ami azt jelenti, hogy tudomásom szerint a rámutató gesztus jelenlétének vagy hiányának a szerepét a magyar mutató névmások exoforikus használatában még nem vizsgálták kísérletes eszközökkel.

3.3. Anyag és módszer

Az itt bemutatott produkciós kísérlet Peeters–Azar–Özyürek (2014) dizájnján alapul, amit a céljaimnak megfelelően módosítottam és bizonyos mértékig leegyszerűsítettem. A résztvevők egy online kérdőív részeként láttak vizuális stimulusokat, azaz fényképeket, amelyeken a beszélő és a hallgató egymással szemtől szemben helyezkedtek el. Minden fényképen szerepelt egy olyan entitás is, amire a beszélő referálni kívánt. A beszélőt a képeken egy szövegbuborék azonosította, amelyben a tesztelt megnyilatkozás szerepelt. Minden megnyilatkozás tartalmazott egy kitöltetlen részt, például *Tegnap találtam ... a kulcsosomót*. A résztvevők feladata az volt, hogy a beszélő perspektíváját felvéve egy feleletválasztós tesztben jelöljék meg a beszédhelyzetben megfelelőbbnek ítélt főnévi mutató névmást.

A kérdőív összesen 32 kísérleti elemet tartalmazott, a következő igékkel: *vesz, talál, süt, köt*, a beszélő által a referálni kívánt entitások pedig egy narancs, egy

cserepes virág, egy szelet sütemény, egy kalács, egy baba és egy babaruha voltak. A tesztben 16 töltelék elem is szerepelt, *Tegnap hímeztem ... terítőt*, ezeknél a résztvevőknek a határozott és a határozatlan névelő között kellett választaniuk. A tesztben a beszélő pozícióját ellensúlyoztam, vagyis az elemek egyik felénél a beszélő (és a szövegbuborék) a kép bal oldalán, a másik felénél pedig a kép jobb oldalán szerepelt. A kísérleti elemek egységes random sorrendben jelentek meg minden résztvevő számára, azonban a válaszlehetőségek résztvevőnként és elemenként randomizálva szerepeltek.

101 magyar anyanyelvi beszélő töltötte ki az online kérdőívet, azonban közülük 13 adatai nem szerepelnek az elemzésben, mivel vagy végig következetesen a palatális alakváltozatot választották a tesztben, vagy csak egyetlen esetben preferálták a veláris névmást. Ez arra utal, hogy vagy nem vették fel a beszélő perspektíváját, hanem végig a saját perspektívájukból tekintették a beszédhelyzetet,¹¹ vagy pedig túl gyorsan, nem elég alaposan töltötték ki a tesztet, ami az online kérdőívezés egy nyilvánvaló hátulütője. Ezek a résztvevők általában a töltelék elemekre is mindig ugyanazt a választ jelölték meg. Az elemzésben szereplő kitöltők adatait az 1. táblázat mutatja be.

Nem	Résztvevők száma	Átlagéletkor	Életkor terjedelme
Nő	59	28	18–67
Férfi	19	26	19–60
Összesen	88	27	18–67

1. táblázat
Résztvevők

A kísérletben három változó hatását teszteltem: távolság, vizuális közös figyelmi jelenet, rámutató gesztus. Mindhárom változónak két szintje volt. Először is, a távolság faktor esetén Kemmerer (1999) megkülönböztetését alapul véve, a referálni kívánt entitás a peripersonális térben, azaz közel helyezkedett el a beszélőhöz, amikor a beszélőtől karnyújtásnyi távolságon belül volt. Ha a referálni kívánt entitás ezen a tartományon kívül, az extraperszonális térben helyezkedett el, akkor a beszélőtől távol lévő entitásként kezeltem. Másodszor, Peeters–Azar–Özyürek (2014) alapján, a képeken a vizuális közös figyelmi jelenet a beszélő, a hallgató és a referálni kívánt entitás között az 1. ábra alapján már vagy teljes mértékben létrejött, vagy még nem alakult ki. Az utóbbi esetben, amit az alábbiakban a *közös figyelmi jelenet nincs* címke jelez, a beszélő egyértelműen az entitásra irányította a tekintetét, míg a hallgató a falon lévő tájképet nézte. Harmadszor, a képeken a beszélő vagy rámutatott a referálni kívánt entitásra, vagy nem realizálódott rámutató gesztus a beszélő részéről. A 2. ábrán egy olyan tesztetem szerepel, amely a *közél, közös figyelmi jelenet nincs, rámutató gesztus* kondíciót mutatja be.

¹¹ Ez a feltevés megmagyarázza azt a nem várt eredményt is, hogy a szóban forgó résztvevők következetesen a palatális mutató névmást preferálták. Ha valóban a saját perspektívájukra támaszkodtak, akkor a kísérleti elemekben szereplő összes referálni kívánt entitás hozzájuk közel helyezkedett el a képernyőn, még abban az esetben is, amikor a beszélőtől a megjelölt beszédhelyzetben távol voltak.

2. ábra

A közel, közös figyelmi jelenet nincs, rámutató gesztus kondíció

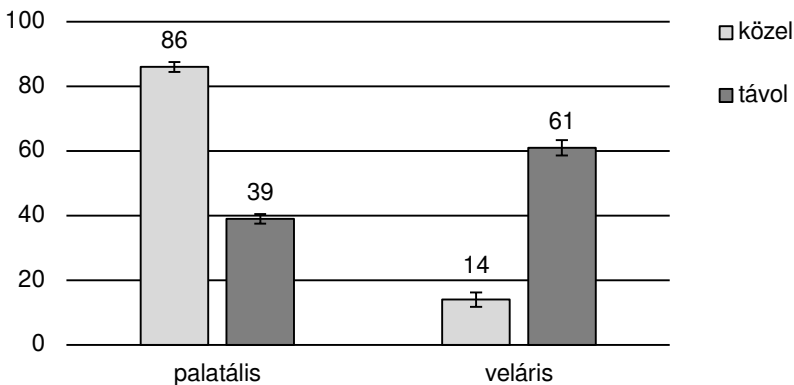
3.4. Eredmények

A kísérlet átfogó leíró statisztikai eredményeit a 2. táblázat tartalmazza.

Kondíció	Palatális alakváltozat		Veláris alakváltozat	
	Átlagos arány	Szórás	Átlagos arány	Szórás
közel, közös figyelmi jelenet, rámutató gesztus	96,59	15,71	3,41	15,71
közel, közös figyelmi jelenet, rámutató gesztus nincs	79,26	24,92	20,74	24,92
közel, közös figyelmi jelenet nincs, rámutató gesztus	95,45	14,94	4,55	14,94
közel, közös figyelmi jelenet nincs, rámutató gesztus nincs	72,16	28,97	27,84	28,97
távol, közös figyelmi jelenet, rámutató gesztus	53,69	33,80	46,31	33,52
távol, közös figyelmi jelenet, rámutató gesztus nincs	37,50	31,71	62,50	31,71
távol, közös figyelmi jelenet nincs, rámutató gesztus	41,19	31,49	58,81	32,43
távol, közös figyelmi jelenet nincs, rámutató gesztus nincs	24,15	31,36	75,85	31,36

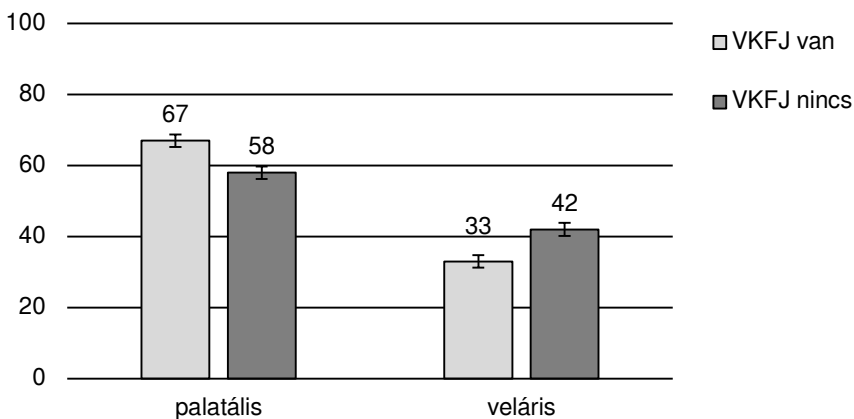
2. táblázat
Eredmények

A mutató névmások alakváltozatainak arányára ismételt mérés ANOVA elemzést végeztem. A távolság faktornak mindkét névmás esetében fő hatása volt: palatális: $F(1, 87) = 299,76$, $p < 0,001$, $\eta^2 = 0,775$; veláris: $F(1, 87) = 289,27$, $p < 0,001$, $\eta^2 = 0,769$. Ez azt jelenti, hogy a résztvevők a palatális alakváltozatot preferálták, amikor a referálni kívánt entitás a beszélőhöz közel, karnyújtáson belül helyezkedett el, míg a veláris alakváltozatot többször választották, amikor az entitás a beszélőtől távol, azaz karnyújtásnyi távolságon kívül volt. A 3. ábra azt mutatja, hogy az alakváltozatok átlagos eloszlását hogyan befolyásolta a távolság faktor, ha a többi változó hatásától eltekintünk.

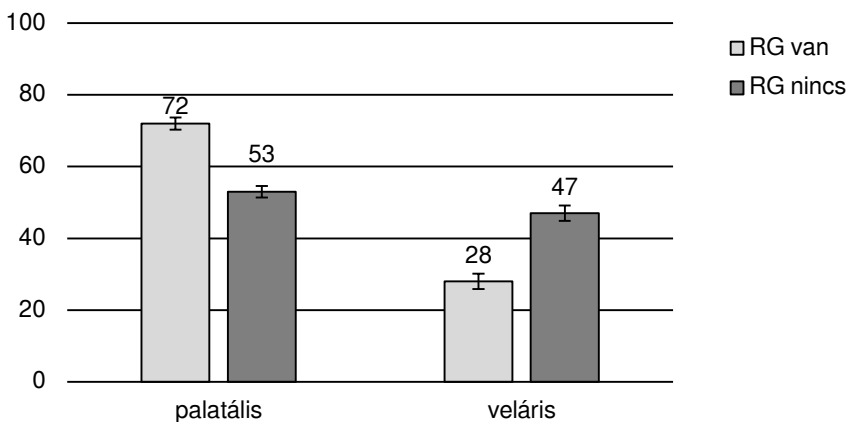
3. ábra
A távolság fő hatása

Szintén fő hatása volt a vizuális közös figyelmi jelenet faktornak mindkét névmás esetén (l. 4. ábra): palatális: $F(1, 87) = 13,63$, $p < 0,001$, $\eta^2 = 0,135$; veláris: $F(1, 87) = 15,47$, $p < 0,001$, $\eta^2 = 0,151$. Tehát, a résztvevők szignifikánsan többször választották a palatális alakváltozatot, amikor már teljes mértékben létrejött a vizuális közös figyelmi jelenet, mint amikor még a tekintet irányultsága a vizuális figyelem hiányát jelezte a hallgató részéről, és ennek az ellenkezője áll fenn a veláris alakváltozatra, azaz a résztvevők akkor választották többször a veláris névmást, amikor még nem jött létre teljesen a közös figyelmi jelenet. Megjegyzendő azonban, hogy a hatásnagyság szerint ez a fő hatás nem annyira lényegi, mint a távolság fő hatása.

4. ábra
A vizuális közös figyelmi jelenet fő hatása

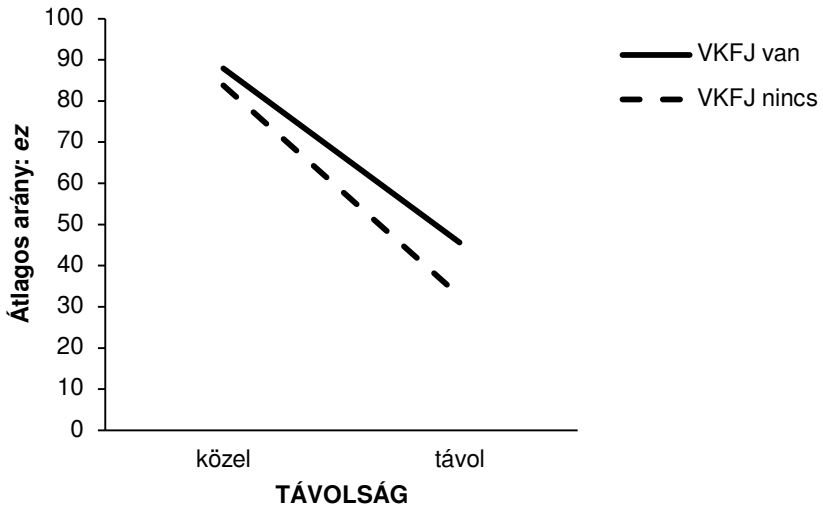
A harmadik faktornak, a rámutató gesztus-nak szintén fő hatása van mindkét esetben: palatális: $F(1, 87) = 45,4$, $p < 0,001$, $\eta^2 = 0,343$; veláris: $F(1, 87) = 55,788$, $p < 0,001$, $\eta^2 = 0,391$; azaz a résztvevők szignifikánsan többször választották a palatális alakváltozatot, amikor a beszélő rámutatott a referálni kívánt entitásra, mint amikor nem mutatott rá. A veláris alakváltozatra ismét ennek az ellenkezője teljesül, ahogy ezt az 5. ábra is szemlélteti.

5. ábra
A rámutató gesztus fő hatása

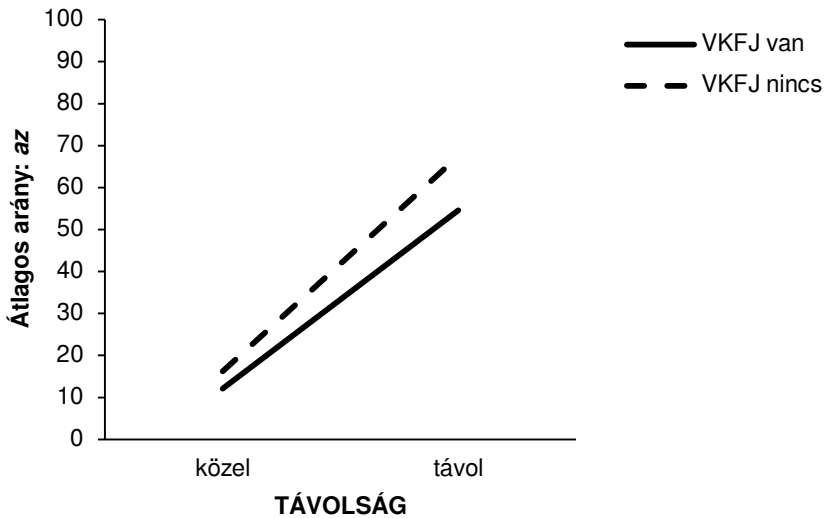
Végül, szignifikáns interakció detektálható a távolság és a vizuális közös figyelmi jelenet között, mindkét alakváltozatnál: palatális: $F(1, 87) = 9,589$, $p < 0,01$, $\eta^2 = 0,099$; veláris: $F(1, 87) = 9,128$, $p < 0,01$, $\eta^2 = 0,095$. Azonban az interakció

gyenge, a teljes variációnak csupán a 9,9, illetve 9,5 %-áért felelős a két alakváltozat esetében. Az interakciókat a 6. és a 7. ábra mutatja be.

6. ábra

A távolság és a vizuális közös figyelmi jelenet interakciója – ez

7. ábra

A távolság és a vizuális közös figyelmi jelenet interakciója – az

3.5. Diskusszió

Ahogy láttuk, a főnévi mutató névmások exoforikus használatát a kurrens irodalomban új perspektívából vizsgálják, a beszédhelyzetben való megválasztásukat már nem a beszélőhöz lehorgonyozott, a hallgatót nem tekintő, egocentrikus folyamatként jellemzik, hanem a beszélő és a hallgató közös tevékenységeként írják le (l. Peeters–Özyürek 2016). Az itt bemutatott kísérlet egy olyan pilot tesztnek tekinthető, ami ennek a kurrens nézetnek a magyar nyelvre vonatkozó empirikus vizsgálatát tűzte ki célul. Ennek megfelelően a kísérlet során egy produkciós feladatban a hagyományos, egocentrikus, a beszélőtől való relatív távolság faktor hatása mellett két új, nem egocentrikus faktor hatását is teszteltem a névmások megválasztására: egyfelől a vizuális közös figyelmi jelenet létrejöttét, illetve hiányát a beszélő, a hallgató, és egy vizuálisan érzékelhető szándékolt referens között, másfelől a rámutató gesztus mint figyelemirányító eszköz jelenlétét, illetve hiányát a beszélő részéről. Az eredmények elemzésekor az esetleges interakciók felderítése is külön hangsúlyt kapott.

Az eredmények megerősítik a hagyományos megközelítést, azaz a távolság döntő faktornak bizonyult a névmások megválasztásában (l. a 3. ábrát). Ez azt jelenti, hogy amikor a referált entitás a beszélőhöz közel, karnyújtásnyi távolságon belül helyezkedett el, akkor a résztvevők több mint 80 %-a a palatális alakváltozatot választotta. Ezzel szemben, amikor a referált entitás a beszélőtől karnyújtásnyi távolságon kívül volt, a résztvevők 61 %-a a veláris névmást választotta. A kísérlet eredményei tehát alátámasztják azt az egocentrikus feltevést, hogy a beszélőtől való relatív távolság meghatározó tényező a két alakváltozat közti választásnál. Ez a konklúzió összhangban van Tóth–Csatár–Banga (2014) korábbi kísérletének kimenetelével a főnévi mutató névmások exoforikus használatáról semleges kontextusokban.

Mindazonáltal, a fenti eredmények alapján még nem vonhatjuk le azt a következtetést, hogy a beszélőtől való relatív távolság önmagában képes motiválni és megmagyarázni a főnévi mutató névmások itt tárgyalt két alakváltozatának használatát a magyar nyelvben. Először, fontos megjegyezni, hogy módszertani szempontból Stevens–Zhang (2013) kísérlete kétféle adattípust gyűjtött: egyfelől elfogadhatósági ítéleteket, másfelől eseményfüggő potenciál (ERP) adatokat. Az elfogadhatósági ítéletek elemzésén alapuló vizsgálat megállapította, hogy a relatív távolság az angol nyelvben döntő faktor, azonban az ERP adatokból a szerzők arra következtettek, hogy „a beszélőtől való távolság szerepét egyértelműen felülmúlja egy sokkal alapvetőbb követelmény, a közös figyelem”¹² (Stevens–Zhang 2013: 41). Tehát, Stevens–Zhang (2013) nem csupán egy újfajta adattípust tanulmányozott, hanem azt is igazolta, hogy a kísérleti módszer is képes befolyásolni a kapott eredményeket. Emiatt a relatív távolság szerepéről levont következtetésünket bizonyos mértékű fenntartással kell kezelni.

Másodsor, az itt ismertetett kísérletben a résztvevők igen gyakran, az esetek 40 %-ában választották a palatális alakváltozatot akkor, amikor a referált entitás messze volt a beszélőtől. Ha a mutató névmások eloszlását a távolság faktor

¹² „the role of distance from the speaker is trumped by a more basic requirement of joint attention”

mentén elemezzük, a palatális alakváltozat aránya összességében jóval nagyobb, amiből arra is következtethetünk, hogy nem létezik egyértelmű közel-távol megkülönböztetés, inkább egyfajta átmenetről lehet szó a peripersonális és az extrapersonális tér között,¹³ sőt, más faktorok szintén meghatározóak lehetnek és interakcióba léphetnek a távolság faktorral. Ez utóbbi feltevést később vizsgáljuk majd meg.

A második faktor, a vizuális közös figyelmi jelenet tekintetében azt láttuk, hogy szintén fő hatással bír, azaz a palatális alakváltozatot preferálták a résztvevők, amikor már létrejött a közös figyelmi jelenet a beszélő, a hallgató és a referált entitás között, míg a veláris névmást akkor választották, amikor még nem alakult ki a közös figyelmi jelenet. Továbbá gyenge interakció van a távolság és a vizuális közös figyelmi jelenet között, ami arra utal, hogy a palatális alakváltozatot akkor választották, amikor egyfelől a referált entitás a beszélőhöz közel helyezkedett el, másfelől, amikor már létrejött a vizuális közös figyelmi jelenet (l. a 6. ábrát). Ezzel szemben, az alanyok a veláris alakváltozatot preferálták, amikor az entitás a beszélőtől távol volt és még nem alakult ki a vizuális közös figyelmi jelenet. Hasonló eredményekre jut Jarbou (2010) a jordániai arab nyelvvel kapcsolatban, amikor megfigyeléssel gyűjtött adatai alapján kimutatja, hogy a közelre mutató névmást az arab anyanyelvi beszélők abban az esetben használják, amikor a referált entitás a hallgató számára könnyen érzékelhető a beszélő megítélése alapján. Ugyanakkor, az itt kapott eredmények ellentmondanak Piwek–Beun–Cremers (2008) és Peeters–Azar–Özyürek (2014) hollandra vonatkozó eredményeinek, amelyek azt találták, hogy a hollandban a távolra mutató névmást akkor használják gyakrabban a beszélők, amikor már létrejött a közös figyelmi jelenet a beszélő, a hallgató és az entitás között.

Az itt bemutatott pilot kísérletben alkalmazott módszernek megvannak a nyilvánvaló hátulütői: egyrészt magából az online kérdőíves módszernek a természetéből fakadóan, másrészt annak az egyszerűsítésnek köszönhetően, hogy a résztvevők csupán két (írott) válaszlehetőséget kaptak, mindezt úgy, hogy más beszélő perspektíváját kellett felvenniük. Mindazonáltal úgy vélem, hogy mindennek ellenére arra következtethetünk, hogy a veláris alakváltozat használata során a beszélő a hallgató figyelmét próbálja irányítani azokban az esetekben, amikor még nem jött létre a vizuális közös figyelmi jelenet. Ennek a feltevésnek az igazolására egyrészt tovább, kifinomultabb módszerrel operáló kísérletek elvégzésére van szükség, másrészt a hétköznapi kommunikáció megfigyeléséből származó adatok elemzése is elengedhetetlen lenne. Az itt detektált gyenge interakció azt mutatja, hogy a későbbi kutatásban is kulcsfontosságú lehet a különböző faktorok összejátszásának feltérképezése, ha a főnévi mutató névmások használatáról teljesebb képet szeretnénk kapni.

Végül, ebben a kísérletben a harmadik tesztelt faktor a rámutató gesztus faktora volt, vagyis azt vizsgáltam, hogy a rámutató gesztus megléte/hiánya a beszélő részéről befolyásolja-e a névmások megválasztását. Ennek a faktornak szintén fő hatása volt, a résztvevők szignifikánsan többször választották a palatális alakváltozatot

¹³ Ezt a feltevést Coventry et al. (2008) kísérletes eredményei is megerősítik, miszerint a karnyújtásnyi távolság (peripersonális tér) valamilyen eszköz használatával (mint a mutató pálca) kiterjeszhető.

a rámutató gesztus jelenlétében, míg a veláris alakváltozatot annak hiányában használták többször. Stevens–Zhang (2013) amellet érvel, hogy az angol nyelvben a térdeixis során a demonstratívumok használata megköveteli a rámutató gesztus alkalmazását. A jelenlegi, behatárolt eszközökkel dolgozó kísérlet eredményei alapján elmondható, hogy a veláris alakváltozat a távolság mindkét kondíciójában akkor volt a leggyakoribb (l. a 2. táblázatot), amikor a közös figyelmi jelenet még nem jött létre, és a beszélő nem mutatott rá az entitásra, vagyis lehetséges, hogy a veláris névmás a figyelem eszközeinek irányítására szolgál. Megállapíthatjuk tehát, hogy a rámutatás fontos része a mutató névmások exoforikus használatának, és minden bizonnyal figyelembe veendő a magyar főnévi mutató névmások használatának leírása során is, azonban további tanulmányokra van szükség pontos szerepének felderítésére.

4. Konklúzió

Dolgozatomban egy olyan kísérlet eredményeiről számoltam be, amely először igyekezett a magyar főnévi mutató névmások használatát egy viszonylag új szempontból feltérképezni. A produkciós kísérlet során a résztvevőknek a palatális és a veláris alakváltozatok közül kellett választaniuk az alapján, hogy a referált entitás közel vagy távol volt a beszélőtől, hogy létrejött-e már a vizuális közös figyelmi jelenet a beszélő, a hallgató és a szándékolt referens között vagy sem, illetve, hogy rámutatott-e a beszélő az entitásra vagy nem. Az eredmények – amelyek összhangban állnak Stevens–Zhang (2013) hasonló az angol, Peeters–Azar–Özyürek (2014) a holland és Jarbou (2010) a jordániai arab nyelvre vonatkozó megállapításaival –, azt mutatják, hogy ezen tényezők mindegyike befolyásolja a főnévi mutató névmások exoforikus használatát a magyar nyelvben. További kutatásokra van szükség a faktorok lehetséges összjátékának minél alaposabb feltáráshoz. A kutatás jelenlegi állása mellett azonban megállapíthatjuk, hogy a főnévi mutató névmások használata a beszélő és a hallgató közti közös tevékenység, és nem írható le adekvátan egy, csupán a beszélőhöz lehorgonyzott, egocentrikus megközelítést alapul véve.

Köszönetnyilvánítás

A kutatást a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Hivatal (NKFIH) K 111918 nyilvántartási számú projektje (Új megközelítések a magyar névmások nyelvtanának leírásában) támogatta.

Hivatkozások

- Clark, Herbert H. 1996. *Using Language*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Clark, Herbert H. – Adrian Bangertter 2004. Changing ideas about reference. In Ira A. Noveck – Dan Sperber (szerk.) *Experimental Pragmatics*. New York: Palgrave Macmillan. 25–49.
- Coventry, Kenny R. – Debra Griffiths – Colin J. Hamilton 2014. Spatial demonstratives and perceptual space. Describing and remembering object location. *Cognitive Psychology* 69:46–70. doi:10.1016/j.cogpsych.2013.12.001.

- Coventry, Kenny R. – Berenice Valdés – Alejandro Castillo – Pedro Guijarro-Fuentes 2008. Language within your reach: Near-far perceptual space and spatial demonstratives. *Cognition* **108/3**:889–895. doi:10.1016/j.cognition.2008.06.010.
- Csatár Péter – Tóth Enikő 2015. Az indexikális főnévi mutató névmások kontextuális használata. In Bódog Alexa – Csatár Péter – Németh T. Enikő – Vecsey Zoltán (szerk.) *Használat és hatás: újabb eredmények a magyarországi pragmatikai kutatásokban*. Budapest: Loisir Könyvkiadó. 67–80.
- Diessel, Holger 1999. *Demonstratives. Form, Function and Grammaticalization*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.
- Diessel, Holger 2006. Demonstratives, joint attention, and the emergence of grammar. *Cognitive Linguistics* **17/4**:463–489. doi:10.1515/COG.2006.015.
- Diessel, Holger 2012. Deixis and demonstratives. In Claudia Maienborn – Klaus von Stechow – Paul Portner (szerk.) *Semantics. An International Handbook of Natural Language Meaning*. Vol. 3. Berlin, Boston: De Gruyter. 2407–2431.
- Dömötör Éva 2012. Mutató névmások a grammatikalizációs ösvényen. In Parapatics Andrea – Csernák-Szuhánszky Debóra (szerk.) *Félfúton 7*. Budapest: ELTE BTK Nyelvtudományi Doktori Iskola. 1–13.
- Egedi Barbara 2015. Változó struktúrák, versengő stratégiák: a mutató névmási módosítók esete. In Kenesei István – É. Kiss Katalin (szerk.) *Általános Nyelvészeti Tanulmányok XXVII. Diakrón mondattani kutatások*. Budapest: Akadémiai Kiadó. 107–132.
- Enfield, Nick J. 2009. *The Anatomy of Meaning. Speech, Gesture, and Composite Utterances*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Jarbou, Samir Omar 2010. Accessibility vs. physical proximity. An analysis of exophoric demonstrative practice in spoken Jordanian Arabic. *Journal of Pragmatics* **42/11**:3078–3097. doi:10.1016/j.pragma.2010.04.014.
- Kemmerer, David 1999. „Near” and „far” in language and perception. *Cognition* **73/1**:35–63. doi:10.1016/S0010-0277(99)00040-2.
- Laczkó Krisztina 2003. A mutató névmások funkcionális vizsgálata. *Magyar Nyelvőr* **127/3**:314–325.
- Laczkó Krisztina 2008. A mutató névmási deixisről. In Tolcsvai Nagy Gábor – Ladányi Mária (szerk.) *Általános Nyelvészeti Tanulmányok XXII. Tanulmányok a funkcionális nyelvészet köréből*. Budapest: Akadémiai Kiadó. 309–347.
- Laczkó Krisztina – Tátrai Szilárd 2012. Személyek és/vagy dolgok. A harmadik személyű és a mutató névmási deixis a magyarban. In Tolcsvai Nagy Gábor – Tátrai Szilárd (szerk.) *Konstrukció és jelentés. Tanulmányok a magyar nyelv funkcionális kognitív leírására*. Budapest: ELTE. 231–258.
- Levinson, Stephen C. 2004. Deixis and pragmatics. In Laurence Horn – Gergory Ward (szerk.) *Handbook of Pragmatics*. Oxford: Wiley-Blackwell. 97–121.
- Meira, Sérgio – Angela Terrill 2005. Contrasting contrastive demonstratives in Tiriyo and Lavukaleve. *Linguistics* **43/6**:1131–1152. doi:10.1515/ling.2005.43.6.1131.
- Peeters, David – Zeynep Azar – Asli Özyürek 2014. The interplay between joint attention, physical proximity, and pointing gesture in demonstrative choice. In Paul Bello – Marcello Guarni – Marjorie McShane – Brian Scassellati (szerk.) *Proceedings of the 36th Annual Meeting of the Cognitive Science Society (CogSci 2014)*. 1144–1149.

- Peeters, David – Asli Özyürek 2016. *This and That revisited: A social and multimodal approach to spatial demonstratives. Frontiers in Psychology* 7:222. doi:10.3389/fpsyg.2016.00222.
- Piwek, Paul – Robbert-Jan Beun – Anita Cremers 2008. „Proximal” and „distal” in language and cognition: Evidence from deictic demonstratives in Dutch. *Journal of Pragmatics* 40/4:694–718. doi:10.1016/j.pragma.2007.05.001.
- Scott, Kate 2013. *This and that*. A procedural analysis. *Lingua* 131:49–65. doi:10.1016/j.lingua.2013.03.008.
- Skarabela, Barbora – Shanley Allen – Thomas C. Scott-Phillips 2013. Joint attention helps explain why children omit new referents. *Journal of Pragmatics* 56:5–14. doi:10.1016/j.pragma.2012.08.003.
- Stevens, James – Yang Zhang 2013. Relative distance and gaze in the use of entity-referring spatial demonstratives: An event-related potential study. *Journal of Neurolinguistics* 26:31–45. doi:10.1016/j.jneuroling.2012.02.005.
- Talmy, Leonard 2000. *Toward a Cognitive Semantics Vol 1. Concept Structuring Systems*. Cambridge: The MIT Press.
- Tátrai Szilárd 2017. A deixis. In Tolcsvai Nagy Gábor (szerk.) *Nyelvtan*. (A magyar nyelv kézikönyvtára 4) Budapest: Osiris Kiadó. 953–980.
- Tóth, Enikő – Péter Csatár – Arina Banga 2014. Exploring Hungarian and Dutch gestural demonstratives. In Ludmila Veselovská – Markéta Janebová (szerk.) *Complex Visible Out There*. (Olomouc Modern Language Monographs 4) Olomouc: Palacký University. 607–625.
- Traunmüller, Hartmut 1996. Sound symbolism in deictic words. *Speech, music and hearing: quarterly progress and status report* 37/2:147–151.

A szerzőről

Tóth Enikő a Debreceni Egyetem Angol-Amerikai Intézetének egyetemi adjunktusa. Főbb kutatási területei a mód és a modalitás, a szemantika és a nyelvelsajátítás, valamint a kísérletes pragmatika.

Elérhetősége: toth.eniko@arts.unideb.hu